

Створення торгово-промислових палат в Українській Державі

(на матеріалах Держархіву Запорізької області)

2 грудня 1997 р. Президентом України було затверджено закон «Про торгово-промислові палати в Україні», який визначає загальні правові, економічні та соціальні засади створення цих установ, встановлює організаційно-правові форми і напрямки їх діяльності, а також принципи їх взаємин з державою¹. Цей закон прийнято в надзвичайно складний для економіки нашої країни час. Проте саме торгово-промислові палати як самоврядовні організації, що мають об'єднувати чесних та досвідчених вітчизняних підприємців, інших суб'єктів економічної діяльності, повинні і здатні сприяти утворенню цивілізованої системи ринкових відносин в Україні, збільшенню її економічного потенціалу.

Вперше в історії української державності впорядкування торгово-промислової діяльності, розширення міжнародних економічних зв'язків та створення збалансованої вітчизняної економіки з допомогою введення торгово-промислових палат було здійснено в Українській Державі.

Ідея створення подібних установ виникла в Російській імперії ще наприкінці XIX ст. Проте юридично оформити її вдалося лише після повалення царського режиму. 6 (19) жовтня 1917 р. Тимчасовим урядом було прийнято положення про торгово-промислові палати. Такі палати запроваджувалися в кожній губернії чи області і повинні були об'єднувати на засадах самоврядування осіб, що займаються торгово-промисловою діяльністю, для захисту їх інтересів та пошуку реальних заходів, які б сприяли врегулюванню торгово-промислових відносин та якнайшвидшому розвитку економіки країни². Фактично це положення так і не було втілено в життя, адже невдовзі Тимчасовий уряд було повалено більшовиками, які розв'язали в колишній імперії жорстоку громадянську війну.

Необхідність створення подібних торгово-промислових організацій за умов надзвичайного розладу економічного життя в Україні в 1918 р. гостро постала перед урядовцями Української Держави і, особисто, П.Скоропадським. Зокрема, в своїх «Спогадах» гетьман зазначав, що його заповітною мрією було всіляко сприяти розвитку промисловості з залученням в основному вітчизняних капіталів³. І для здійснення цього були вагомими підстави. Адже в цей час в Україні було створено ряд потужних торгово-промислових об'єднань, до яких входили представники різних галузей промисловості, сільського господарства, торгівлі та фінансів. Вже в середині травня 1918 р. в Києві на з'їзді промисловців, комерсантів, фінансистів та землевласників за участю представників уряду було створено Всеукраїнську Спілку представників промислу, торгу, фінансів і сільського господарства (Протофіс)⁴. В об'єднану організацію — Спілку товариств заводчиків і фабрикантів на Україні (Суозіф) — злилися товариства заводчиків і фабрикантів Харкова, Києва, Катеринослава, Одеси, Олександрівська та інших міст⁵. Олександрівські промисловці брали активну участь в роботі різних торгово-промислових об'єднань. Провідними членами Товариства Українських фабрикантів землеробських машин і знарядь були відомі олександрівські заводчики А.Я.Копп, І.Є.Лепп, П.М.Сиромятников та ін.⁶ На 31 березня 1918 р. Олександрівське товариство мало в своєму складі 30 підприємств з загальною кількістю робітників — 4854 чол.⁷ Саме такі економічно потужні регіони, що були однією з основних ланок урядової моделі економічних відносин, мали забезпечити вихід України з всеохоплюючої соціально-економічної кризи. Складовою частиною цієї моделі мали стати проєктовані державою торгово-промислові палати, діяльність яких ґрунтувалася на підприємницькій ініціативі місцевих промисловців і комерсантів, зацікавлених в успішному розвитку свого регіону.

Вже в липні 1918 р. місцевим товариствам заводчиків і фабрикантів надійшло відношення Міністерства торгівлі та промисловості, в якому повідомлялося про плани Міністерства щодо створення Торгових палат в Україні та за її межами. При цьому українським промисловцям було запропоновано надати департаменту зовнішньої торгівлі статистичні матеріали про розвиток торгово-промислових відносин з іншими країнами, а також надіслати свої пропозиції та побажання з приводу участі в цьому процесі тієї галузі промисловості, яку вони репрезентували⁸.

Проте робота над законопроектом про торгово-промислові палати в Українській Державі тривала всю осінь 1918 р. Цей процес відбувався в тісній співпраці уряду з представниками промисловості, сільського господарства, торгівлі та фінансів. Так, на з'їзді Протофісу 28 жовтня 1918 р. була прийнята резолюція з приводу введення урядом торгово-промислових палат в Україні. В цьому документі наголошувалося на негайному перегляді закону Тимчасового уряду про торгово-промислові палати від 6 (19) жовтня 1917 р. і на основі цього видання нового закону та швидкому втіленню його в життя. З'їзд доручив Раді Всеукраїнської спілки представників промислу, торгу, фінансів і сільського господарства створити «особливу комісію за участю зацікавлених в цьому представників торгово-промислового класу» і складений про-

ект передати на розгляд торгово-промисловим організаціям і лише після подальшого узгодження усіх аспектів цієї проблеми надати результати роботи уряду. Крім того, згідно з цією резолюцією, з'їзд вніс деякі поправки до вищезгаданого положення Тимчасового уряду¹. Характерно, що однією з основних поправок було виведення торгово-промислових (чи окремо торгових і промислових) палат з підпорядкування міністру торгівлі та промисловості і надання керівництва їх діяльності «постійному громадському центральному органу чи з'їзду». Було також внесено пропозицію про збільшення вікового та введення освітнього цензу при обранні членів торгово-промислових палат. Членами палати могли бути обрані особи не молодші 30 років, замість 21, які закінчили принаймні нижчі навчальні заклади.

На початку листопада 1918 р. усім членам Співки товариств заводчиків і фабрикантів були надіслані «Основні положення для розробки законопроекту, що регулює діяльність Міністерства торгу і промисловості на місцях» та проект «Положення про місцеві органи Міністерства торгівлі та промисловості». Ці законопроекти були надані торгово-промисловим товариствам для вивчення та внесення необхідних змін і доповнень². Саме в цих документах визначалися цілі та завдання торгово-промислових палат, їх структура та місце в системі державного апарату управління.

Отже, згідно з «Основними положеннями...», торгово-промислові палати створювалися як самоврядні органи представників торгово-промислової сфери, проте були підпорядковані Міністерству торгівлі та промисловості і підлягали його нагляду. Основними цілями палат були:

- об'єднання осіб, які займаються торгово-промисловою діяльністю, піклування про потреби усієї місцевої промисловості та торгівлі, а також представництво їх спільних інтересів;
- заснування, утримання та субсидування «корисних для торгівлі та промисловості установ»;
- реєстрація торгово-промислових підприємств та ін.

Визначення місця перебування палати, району її діяльності та затвердження статуту здійснювалося міністром торгівлі та промисловості³.

В проекті «Положення про місцеві органи Міністерства торгівлі та промисловості» визначалася структура губернських палат торгівлі та промисловості. Губернські палати створювалися для вивчення умов існування й розвитку місцевих органів торгівлі та промисловості, всілякого сприяння їх діяльності, врегулювання торгово-промислових відносин на місцях, інформування центральних установ Міністерства торгівлі та промисловості і виконання їх доручень.

Палати торгівлі та промисловості складалися з 3-х відділів: промислового, торгового і статистичного. Промисловий відділ надавав дозвіл на будівництво споруд промислового призначення та відкриття промислових закладів і т. ін.; здійснював контроль за безпекою праці на підприємствах та екологічною безпекою навколишнього середовища; вивчав потреби великої та дрібної (кустарної) промисловості губернії і визначав способи її вдосконалення; контролював діяльність сільських ремісничих майстерень; видавав різноманітні посвідчення та свідоцтва у справах, що стосувалися промисловості.

Торговий відділ розглядав, затверджував і реєстрував статuti торгових, споживчих, кооперативних товариств; давав дозвіл, після узгодження з органами місцевого самоврядування, на відкриття ярмарків та встановлював базарні дні; реєстрував усі торгово-промислові підприємства в губернії.

Статистичний відділ проводив статистичні дослідження в області торгівлі та промисловості і систематизував одержані матеріали з метою точного і достовірного інформування Міністерства торгівлі та промисловості про економічний стан губернії.

Керівництво палатою здійснював управляючий, який призначався міністром торгівлі та промисловості з осіб, що мали вищу, переважно технічну чи економічну, освіту з достатнім стажем практичної роботи. Управляючий палатою користувався правом вирішального голосу не тільки на загальних зборах членів торгово-промислової палати, а й при розгляді питань економічного характеру в місцевих земських зібраннях та міських думах. Цікаво, що управляючий та начальники відділів палати могли займатися підприємницькою діяльністю лише з особливого дозволу міністра торгівлі та промисловості⁴.

Отже, уряд з допомогою створення спеціальних торгово-промислових організацій — палат, які були безпосередньо підпорядковані Міністерству торгівлі та промисловості, намагався більш ефективно контролювати життя регіонів і керувати економічними процесами на місцях. І це можна зрозуміти, адже в умовах тяжкої економічної кризи зростання соціального напруження в суспільстві, майже повної відсутності правопорядку лише максимальна централізація управління усіма сферами державного життя могла змінити ситуацію на краще. Проте це значною мірою стримувало ініціативу широких торгово-промислових кіл України, які прагнули більшої самостійності в здійсненні підприємницької діяльності і свободи ринкових відносин узгалі.

¹ Голос України. — 1998. — 5 січня.

² Придніпровський край. — 1917. — 24 жовтня (6 листопада).

³ Скоропадський П. Спогади. — К.-Філадельфія, 1995. — С.287.

⁴ Там само. — С.355.

⁵ Турченко Ф.Г. Великий Октябрь и ликвидация эксплуататорских классов на Украине. — К.-Одесса, 1987. — С.98.

⁶ Держархів Запорізької області, ф.158, оп.1, спр.112, арк.14.

⁷ Там само, ф.110, оп.1, спр.7, арк.170.

⁸ Там само, ф.110, оп.1, арк.155.

⁹ Там само, ф.158, оп.1, спр.111, арк.2.

¹⁰ Там само, арк.9.

¹¹ Там само.

¹² Там само, арк.10.